

ADORP

**gemeentebeschrijving
regio Hogeland**

Monumenten Inventarisatie Project provincie Groningen

colofon

uitgever : Provincie Groningen

**samenstelling
en lay-out** : J.T. Possel, kunsthistoricus
M. van der Werff, sociaal-geograaf
J.B. Wölters, stedenbouwkundige

INLEIDING

De gemeentebescrijving van Adorp is ontstaan in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP). Dit project is geïnitieerd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en uitgevoerd door de provincies. Het heeft als doel een globaal overzicht te geven van de stedenbouw en bouwkunst uit de periode 1850-1940. De inventarisatie is per provincie, gebiedsgewijs aangepakt. Voor de provincie Groningen waren dat de volgende gebieden: het Hogeland (inclusief de gemeente Slochteren), het Westerkwartier, het Oldambt, de Veenkoloniën en het Gorecht.

Om greep te krijgen op het inventarisatiegebied is de volgende methodiek ontwikkeld:

- 1 er is een regiobescrijving gemaakt van elk van de hierboven genoemde gebieden, die een algemeen kader biedt voor de uitgevoerde inventarisaties;
- 2 in samenhang daarmee is per gemeente een gemeentebescrijving opgesteld, die nader ingaat op de ontwikkelingen in die gemeente;
- 3 verder zijn door middel van veldwerk structuren en objecten uit de betreffende periode geïnventariseerd. De inventarisatie heeft tevens als toetsing gediend van de regio- en gemeentebescrijving.

In de gemeentebescrijving van Adorp wordt in het kort een beeld geschetst van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente tot 1940. De volgende aspecten komen hierbij aan de orde:

- 1 begrenzing en ligging van het gebied
- 2 ontstaansgeschiedenis
- 3 grondgebruik
- 4 infrastructuur
- 5 nederzettingsstructuur.

Na deze ontwikkelingsschets van de gemeente wordt tenslotte in hoofdstuk 6 doel en methodiek van het stedenbouwkundig veldonderzoek en de inventarisatie van de bouwkunst weergegeven.

Bij de totstandkoming van deze gemeentebescrijving en de inventarisatie hebben wij van de kant van de gemeente alle mogelijke medewerking ontvangen. Wij willen haar hiervoor hartelijk bedanken.

J.T. Possel
M. van der Werff
J.B. Wolters

Inhoudsopgave

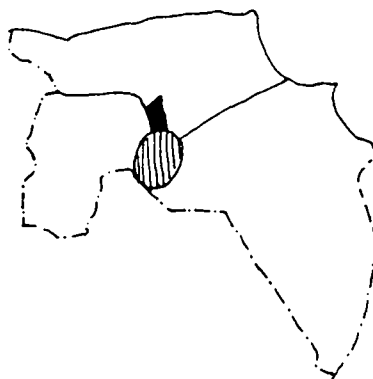
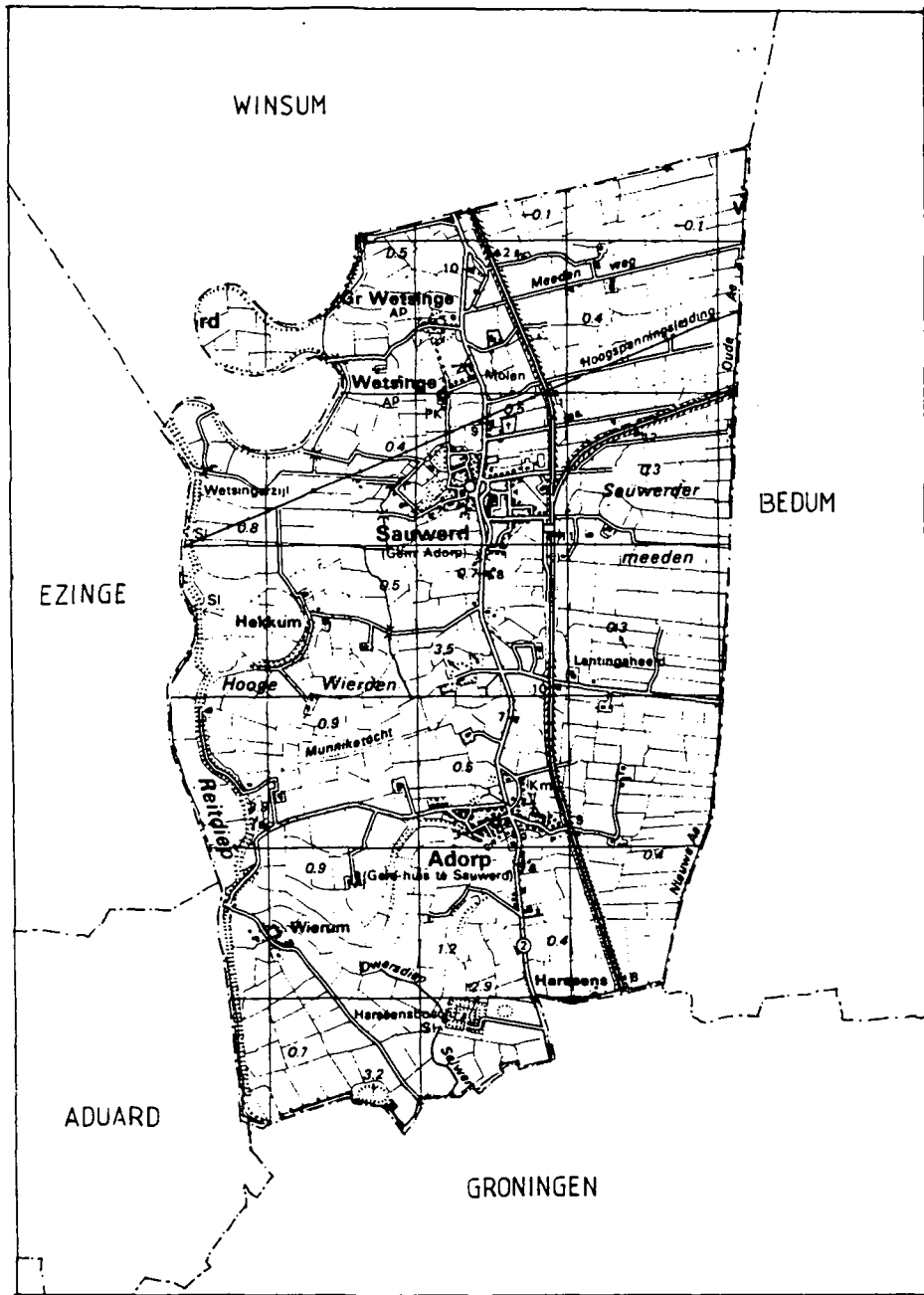
GEMEENTEBESCHRIJVING ADORP

1	Ligging.....	1
2	Ontstaansgeschiedenis.....	2
2.1	Geologische geschiedenis.....	2
2.2	Bewoningsgeschiedenis.....	2
3	Agrarisch grondgebruik.....	4
4	Infrastructuur.....	6
4.1	Landwegen.....	6
4.2	Waterwegen.....	6
4.3	Spoorwegen.....	7
4.4	Overig vervoer.....	7
5	Nederzettingsstructuur.....	8
5.1	Algemeen.....	8
5.2	Nederzettingsstructuur per dorp.....	9
	- Adorp.....	9
	- Sauwerd.....	11
5.3	Verspreide bebouwing.....	13

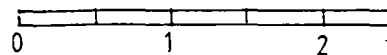
INVENTARISATIE

6	Inventarisatie stedenbouw en bouwkunst.....	14
6.1	Stedenbouwkundig veldonderzoek.....	14
6.2	Inventarisatie van de bouwkunst.....	15

LITERATUURLIJST.....	16
----------------------	----

↑
**GEMEENTE
 ADORP**

GEMEENTEBESCHRIJVING ADORP

1 Ligging

De gemeente Adorp ligt in het midden van de regio het Hogeland. Het gebied wordt in het zuiden begrensd door de gemeente Groningen, in het westen door Aduard en Ezinge, in het noorden door Winsum en in het oosten door Bedum. Het grondgebied van de gemeente beslaat 1877 ha, waarmee het de kleinste gemeente van deze regio is.

In de gemeente liggen de dorpen Adorp en Sauwerd. De verspreide bebouwing bestaat o.a. uit de gehuchten Groot Wetsinge en Klein Wetsinge.

Na de gemeentelijke herindeling op 1 januari 1990 vormt Adorp samen met de voormalige gemeenten Baflo, Ezinge en Winsum de nieuwe gemeente Winsum.

2 Ontstaansgeschiedenis

2.1 Geologische geschiedenis

Een groot deel van het noorden van Groningen bestond rond 1000 voor Christus uit waddengebied. Enkele hoge delen, waaronder de rug Baflo-Sauwerd, staken hierboven uit. Tijdens een transgressiefase (= periode waarin de zeespiegel stijgt) van 1000-600 voor Chr. groeide door sedimentatie de kwelder aan en werd een langgerekte kwelderwal gevormd. Deze kwelderwal liep van het zuiden in noordelijke richting en boog naar het oosten toe af. Ten westen van de kwelderwal lag de Hunzezeeboezem, waar de rivier de Hunze in de Waddenzee uitmondde. Deze rivier stroomde toen vlak langs Adorp.

In de periode 850-1000 na Chr. ontstond de Lauwerszee en kwam er een westelijke aansluiting met de Hunze, die vanaf die tijd Reitdiep wordt genoemd. De oorspronkelijke zeeboezem van de Hunze was toen al dichtgeslibd.

Tot de eerste bedijkingen (vanaf 1100) stond het gebied onder invloed van de getijdewerking van het zeewater, waarbij in de overstromingsvlakte van het Reitdiep zware klei werd afgezet.

Deze ontwikkelingen hebben geleid tot een gebied waarin de hoogte varieert van -0,5 meter tot 3,5 meter N.A.P en waar van west naar oost de volgende grondsoorten voorkomen:

- In het Reitdiepdal: kalkarme klei- en zavelgrond (zavel= zandige klei).
- De kwelderwal bestaat uit kalkarme kleigrond, die geleidelijk naar het westen toe overgaat in zware zavel.
- Ten oosten van de kwelderwal varieert de grond van kalkarme klei tot kalkarme zavel.

2.2 Bewoningsgeschiedenis

De eerste bewoners in dit gebied vestigden zich waarschijnlijk zo rond 600 voor Christus op de kwelderwal. De voortdurende overstromingen noodzaakten hen tot het ophogen van hun woonplaatsen, waardoor wierden ontstonden: o.a. Adorp, Groot Wetsinge en Sauwerd. De bewoners bleven eerst op de hoogst gelegen delen wonen, maar later werden ook de lagere delen in gebruik genomen. Dit was mogelijk door de aanleg van dijken die het zee- en rivierwater tegenhielden. Zo werd het Reitdiep in de twaalfde en dertiende eeuw bedijkt. Een belangrijke bijdrage hiertoe werd geleverd door de

monniken van het klooster te Aduard. Naast de aanleg van dijken hielden de kloosterlingen zich ook bezig met het in cultuur brengen van het gebied.

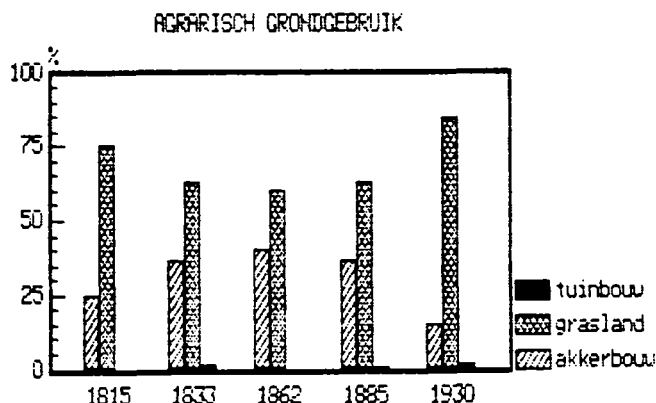
Oorspronkelijk vond de afwatering plaats op natuurlijke wijze via een fijnvertakt net van prielen en maren naar de zee. Vanaf het begin van de ontginningen zijn veranderingen opgetreden in dit natuurlijke afwateringspatroon. In de zeventiende en achttiende eeuw zijn er verschillende grotere waterwegen gegraven om het water af te voeren (zie par. 4.2). In de negentiende eeuw werd de waterbeheersing sterk verbeterd door de bouw van enkele watermolens. Deze werden zowel door waterschappen als door particulieren (meestal agrariërs) beheerd. Een bewaard gebleven watermolen met zeskantige bovenbouw is te vinden ten zuidoosten van Adorp aan de Nieuwe Ae.

3 Agrarisch grondgebruik

In tegenstelling tot de meeste andere gemeenten in de regio het Hogeland, deed zich in Adorp geen omslag voor van gras- naar bouwland. Uit de onderstaande cijfers blijkt dat er in de periode 1815-1862 wel een verschuiving optrad ten gunste van akkerbouw, maar er vond geen omslag plaats. In feite begint zich dan voor het eerst het gebied, dat later wordt aangeduid met de Centrale Weidestreek (zie Hofstee), af te tekenen, waarvan naast Adorp o.a. Aduard, Ezinge, Groningen en Winsum deel uitmaken. Dit gebied vormt een min of meer aaneengesloten geheel van gemeenten die zich halverwege de vorige eeuw, in tegenstelling tot het algemene Groninger patroon van omslag naar akkerbouw, gingen richten op de veeteelt.

AGRARISCH GRONDGEBRUIK GEMEENTE ADORP

jaar	% akker- bouw	% gras- land	% tuin- bouw	tot. opp. cultuurgrond (ha)
1815	25,2	74,8		2003,57
1833	36,5	62,5	1,0	2077,31
1862	40,4	59,6		2038,50
1885	36,3	62,8	0,9	2102,67
1930	14,8	84,2	1,0	1794,52

bron: E.W. Hofstee (1985)

Eén van de redenen dat Adorp zich ging concentreren op de veeteelt, is wellicht dat het van oudsher al een gemeente was met een relatief hoog percentage grasland. De oorzaak hiervan is de oudere kleigrond in de gemeente die minder geschikt is voor akkerbouw dan de jongere zeekleigrond in het noorden. Naast natuurlijke factoren hebben waarschijnlijk ook sociale factoren een rol gespeeld.

Het verkavelingspatroon in de gemeente Adorp ziet er rond 1850 als volgt uit: op de kwelderwal komt onregelmatige blokverkaveling voor. De bewoners gingen immers eerst op de hogere delen in het gebied wonen. Zij benutten de oude kreken en prielen als perceelsscheiding, waardoor een onregelmatig patroon ontstond. Vanuit de kwelderwal werd in brede stroken het lager gelegen gebied ontgonnen. Deze stroken werden door een geleidelijk verbeterde afwatering onderverdeeld in blokken. Hierdoor komt ten oosten van de kwelderwal de zgn. blok-strookverkaveling voor. Langs het Reitdiep is de regelmatige blokverkaveling overheersend. Dit verkavelingstype is ontstaan door een rationele indeling van het land door het graven van sloten.

Door de ruilverkaveling "Sauwerd" (aangevraagd in 1965) treden er wijzigingen op in dit oude verkavelingspatroon.

4 Infrastructuur

4.1 Landwegen

De wegenstructuur in de gemeente Adorp wordt bepaald door:

- de aanwezigheid van de kwelderwal
- de daarop gelegen dorpen
- de ligging van gehuchten en boerderijen.

Rond 1850 is de weg van de stad Groningen naar het noorden reeds verhard. Deze weg loopt langs Adorp en Sauwerd. Bij Adorp is een verharde afslag in westelijke richting die naar Wierumerschouw loopt, waar men het Reitdiep kon oversteken (eerst met een pontveer, later over een draaibrug).

In de periode 1850-1900 treedt er verdere uitbreiding van het verharde wegennet op (zie ontwikkelingskaartjes) waarbij de meeste gehuchten en boerderijen via een verharde weg bereikbaar zijn. Tussen 1900 en 1940 wordt er incidenteel nog een toegangsweg naar een boerderij verhard.

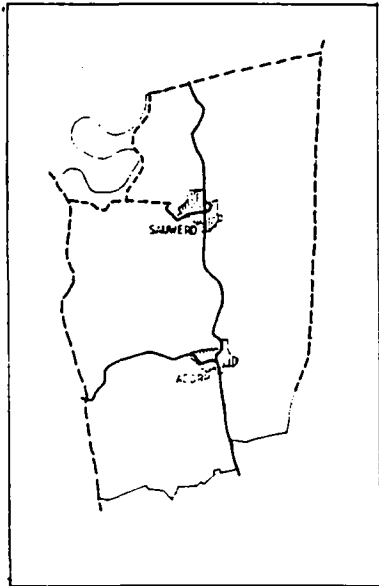
Tot het begin van deze eeuw moesten weggebruikers vaak tol betalen om de wegen te kunnen onderhouden. Daarvoor werden speciale tolhuizen gebouwd. Ten noorden van Groot Wetsinge aan de provinciale weg Groningen-Winsum staat nog een voorbeeld van zo'n tolhuis, uit 1888.

4.2 Waterwegen

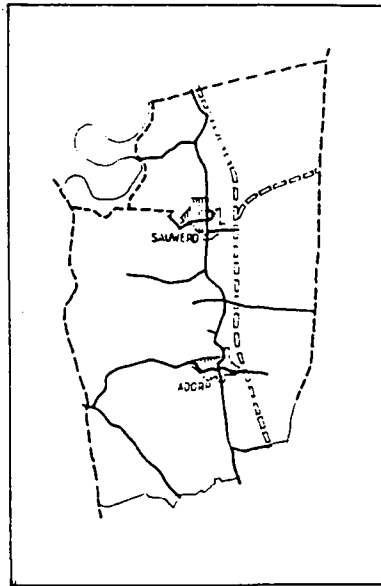
In de gemeente Adorp komen de volgende waterwegen voor:

- Nieuwe Ae (gegraven tussen 1600-1850)
- Oude Ae (gegraven tussen 1600-1850)
- Reitdiep (van oorsprong natuurlijk, maar deels gekanaliseerd)
- Sauwerdermaar (van oorsprong natuurlijk, vergraven tussen 1600-1850)
- Wetsingermaar (van oorsprong natuurlijk, vergraven tussen 1600-1850)

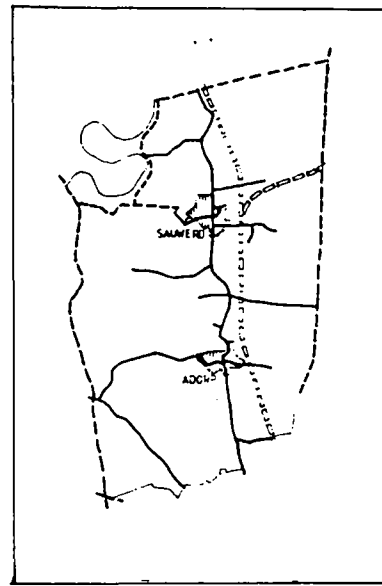
Delen van de meanderende loop van het Reitdiep zijn in de loop der tijd ten behoeve van het scheepvaartverkeer afgesneden. De oude rivierbedding is vaak nog duidelijk in het landschap herkenbaar, bijvoorbeeld in het noordwesten van de gemeente. Deze oude bedding vormt samen met het Wetsingermaar de grens tussen de gemeenten Adorp en Winsum. De Oude en Nieuwe Ae vervullen deze functie met de gemeente Bedum, terwijl het Reitdiep de grens vormt met de gemeenten Aduard en Ezinge.

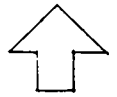
±1850

±1900

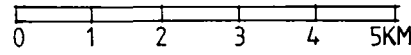

±1940

GEMEENTE
ADORP

- GEMEENTEGRENS
- VERHARDE WEG
- - - WATERWEG
- □ □ SPOORWEG

De Oude en Nieuwe Ae, het Sauwerdermaar en het Wetsingermaar werden gegraven, resp. vergraven, om de afwatering in het gebied te verbeteren. Tevens waren ze in gebruik voor goederen- en personenvervoer. Hiervoor werd in Sauwerd een haventje aangelegd (nog aanwezig). In 1877 voer er één keer per week een stoomboot van Groningen naar Sauwerd en Wetsinge v.v. Verder voeren er o.a. trekschuiten en snikken naar de stad.

Het Reitdiep had een belangrijke functie voor het doorgaande scheepvaartverkeer. Tegenwoordig is het vooral van belang voor de afwatering. Tot 1877 stond het Reitdiep in open verbinding met de Lauwerszee. Toen werd de rivier van de zee afgesloten door de bouw van een sluis bij Zoutkamp. Deze sluis maakte deel uit van een waterstaatkundig project waarbij ook in de gemeente Adorp een sluis (met draaibrug) in het Reitdiep werd gebouwd. Deze sluis is tegenwoordig niet meer in gebruik, de brug is open gedraaid. Iets ten noorden van de sluis, daar waar het Sauwerdermaar in het Reitdiep uitmondt, bevindt zich een tweede sluis met brug uit plm. 1875: de Wetsingerzijk. Deze sluis is in slechte staat, maar kan eventueel nog worden gebruikt.

4.3 Spoorwegen

In 1884 werd door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen de spoorlijn Groningen - Delfzijl via o.a. Adorp en Sauwerd aangelegd. In Adorp kwam een halteplaats en in Sauwerd een station (gesloopt). Zeven jaar later begon de Groninger Locaal Spoorwegmaatschappij met de aanleg van de spoorlijn Sauwerd - Roodeschool. Deze lijn werd in 1893 voor het publiek geopend. In 1911 werd aan het spoor in Sauwerd een dienstwoning met kantoor gebouwd (nog intact).

4.4 Overig vervoer

Na de aanleg van de spoorlijn Groningen - Delfzijl werd er in 1884 in Winsum een omnibusdienst opgericht, die (trein)reizigers vervoerde van Winsum naar Sauwerd v.v. Deze omnibusdienst werd opgeheven toen de spoorlijn vanaf Sauwerd naar het noorden werd doorgetrokken via o.a. Winsum.

Een deel van het goederenvervoer werd vanaf het begin van deze eeuw verzorgd door boderijders. Zij gingen naar de stad Groningen om bestellingen voor de dorpsbewoners op te halen. Bijvoorbeeld in 1935 reden er vanuit Adorp en Sauwerd resp. twee en vier maal per week boderijders naar Groningen.

5 Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

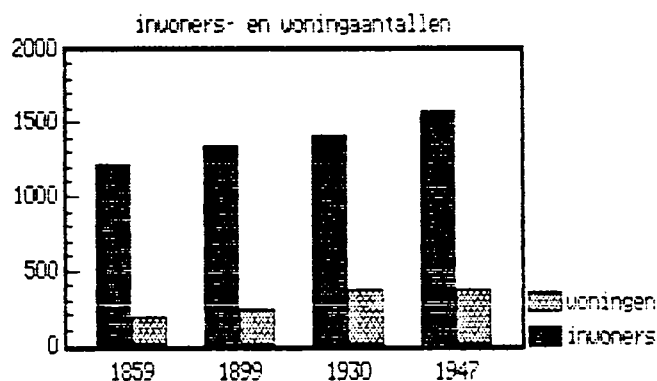
In deze gemeente liggen twee dorpen, Adorp en Sauwerd. De verspreide bebouwing bestaat uit enkele gehuchten en verspreid liggende boerderijen en woningen. In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van de bevolkings- en woningaantallen. In de volgende paragraaf worden de dorpen behandeld en in paragraaf 5.3 komt de verspreide bebouwing aan bod.

inwoners in de gemeente Adorp

jaar	1859	1869	1879	1889	1899	1930	1947	1987
aantal	1208	1372	1416	1484	1334	1411	1574	1847

woningen in de gemeente Adorp

jaar	1859	1899	1930	1947	1987
aantal	194	238	370	373	652

bronnen: - volkstellingen
- C.B.G.

Het cijfermateriaal laat een stijging van het inwonertal in de periode 1859-1889 zien. Tussen 1889-1899 treedt er een forse daling op: - 150 personen. Eén van de oorzaken van deze afname is wellicht de dalende werkgelegenheid in de landbouw als gevolg van de landbouwcrisis. Na de eeuwwisseling neemt het aantal inwoners in de gemeente Adorp weer toe en komen er tot 1947 240 personen bij.

De woningvoorraad wordt tussen 1859-1899 uitgebreid met 44 panden. Hierdoor daalt de woningbezetting van 6,2 personen per woning in 1859 tot 5,6 in 1899. In de dertig jaar erna komen er 132 woningen bij, waardoor de woningbezetting in 1930 is gedaald tot 3,8. Daarna worden er tussen 1930-1947 nog eens 73 panden bijgebouwd. Dit is een geringe toename vergeleken met de stijging van het aantal inwoners. De woningbezetting is in 1947 dan ook toegenomen tot 4,2 personen per woning.

5.2 Nederzettingsstructuur per dorp

Adorp

Adorp is van oorsprong een vrij hoge wierde op de kwelderwal. De rivier de Hunze (nu Reitdiep genaamd) heeft vlak langs de wierde gelopen, maar verplaatste zijn loop later meer in westelijke richting. De voormalige bedding is nog duidelijk te herkennen in het verkavelingspatroon. Aan de kant waar de Hunze heeft gestroomd, loopt de wierde vrij steil omlaag. In oostelijke richting naar de provinciale weg Groningen - Winsum, verloopt de daling van de wierde veel geleidelijker.

Voor 1850

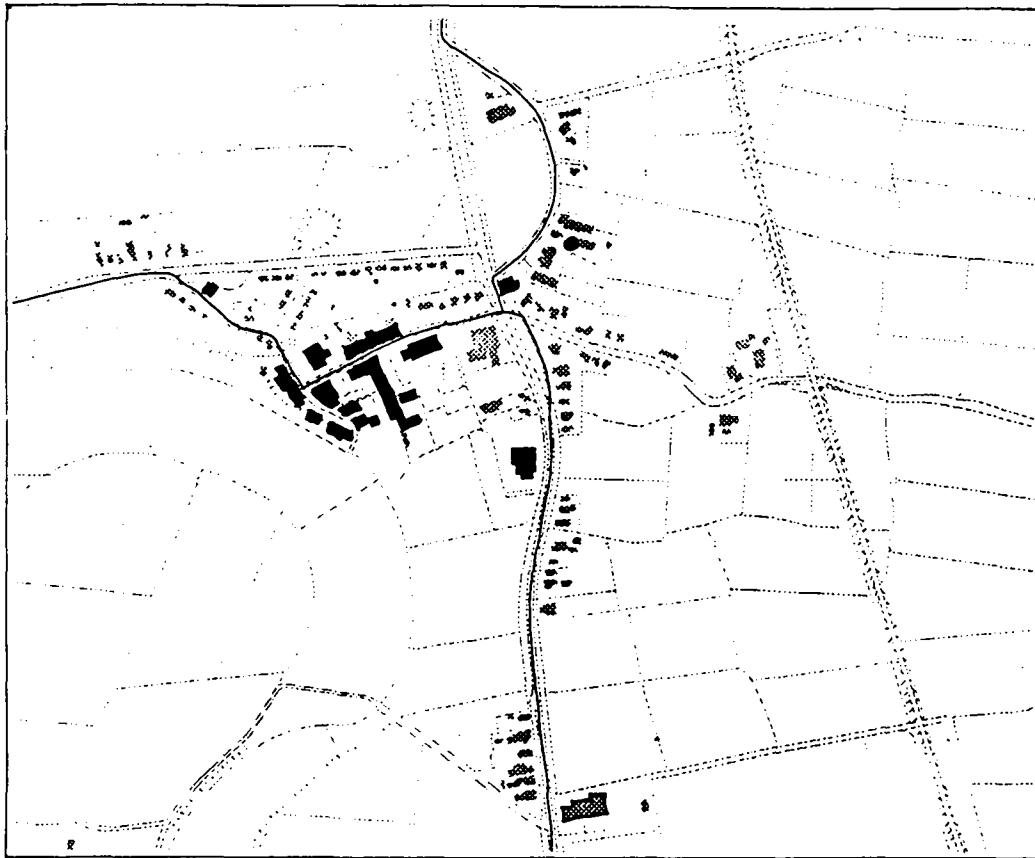
De oudste bebouwing van het dorp bevindt zich op de wierde, grotendeels direct aan de weg. Deze bebouwing bestaat uit eenvoudige woonhuizen met hier en daar een boerderij of winkel. De oude kerk ligt niet, zoals gebruikelijk, centraal op de wierde maar aan de rand ervan. De wierde is niet volgebouwd. Lege plekken hebben een agrarische functie of zijn later in gebruik genomen als parkeerplaats. De oude bebouwing is voor een deel vervangen door nieuwbouw.

1850-1900

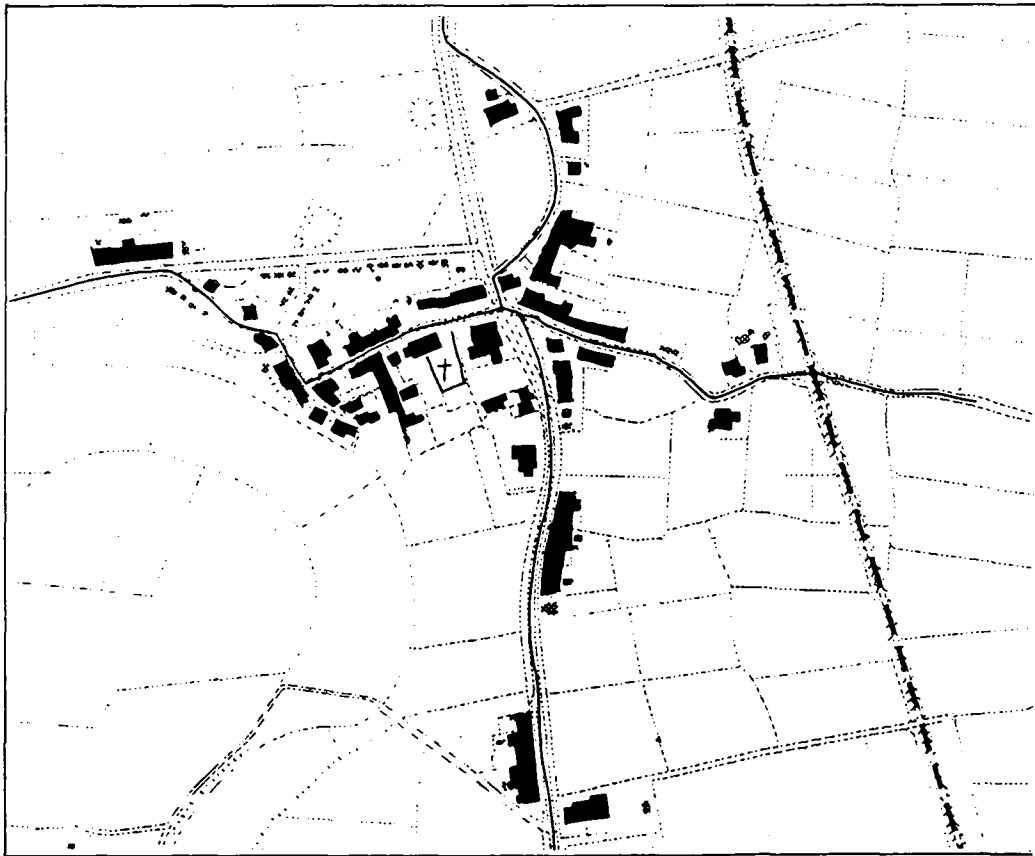
In de periode 1850-1900 breidt de bebouwing zich nauwelijks uit. Aan de Torenweg vindt enige verdichting plaats. Er komen onder andere een winkel en boerderij en een lagere school. Aan de andere kant van de provinciale weg wordt een koren- en pelmolen gebouwd en ontstaat enige woonbebouwing. Een markant punt vormt het café, schuin tegenover de afslag naar de Torenweg.

1900-1940

Adorp ontwikkelt zich in deze periode rond een kruising van wegen. Door de aanleg van de spoorlijn Sauwerd-Winsum ten oosten van het dorp, komt er een verbindingsweg tussen de halteplaats en het dorp, de Spoorlaan. Deze laan sluit aan op de Torenweg, waardoor een viersprong ontstaat. De bebouwing (meest uit de jaren twintig en dertig) waaiert vooral uit langs dit stelsel van wegen.

±1850

±1940

0 500 ADORF

Aan de Spoorlaan komt woonbebouwing, die dichterbij het spoor toe meer verspreid ligt en vaak van een grote schuur is voorzien. Aan één kant van deze straat loopt een sloot en de huizen zijn via bruggetjes of dammen bereikbaar. Langs de Provinciale Weg, richting Groningen, worden woningen afgewisseld met een winkel, een café of een boerderij, gebouwd tussen 1925 en 1935. De sloot loopt hier gedeeltelijk verder. Op de hoek Provinciale Weg-Torenweg wordt in 1937 een garagebedrijf gevestigd. Ertegenover aan de Torenweg staat een rijtje van vijf woningen op dezelfde rooilijn met ruime voortuin.

In het algemeen is de bebouwing uit deze periode vrij eenvoudig van aard. In het noordwesten van het dorp, aan een kant van de Wierumerschouwsterweg, staat een rijtje arbeiderswoningen, waarvan sommige met schuur. Net als aan de Spoorlaan loopt hier een sloot voor de huizen langs.

Na 1940 wordt de provinciale weg recht doorgetrokken, waardoor de oude doorgaande weg (Molenweg) minder belangrijk wordt. Tegenwoordig wordt tussen de Molenweg en de spoorlijn een nieuwbouwwijk gerealiseerd.

Sauwerd

Sauwerd is de grootste plaats van de voormalige gemeente Adorp. Het dorp ligt ten noorden van Adorp aan de provinciale weg. Net als Adorp is Sauwerd van oorsprong een wierde op de kwelderwal. Op de wierde lag de oude kerk. Deze is inmiddels gesloopt. Alleen de weinige graven die er liggen, getuigen nog van haar aanwezigheid. Ten oosten van de wierde ligt het borgterrein van de voormalige Onstaborg, die op een kaart uit 1781 al "oud Onsta" wordt genoemd. Van het dorp loopt een weg langs het borgterrein naar het Sauwerdermaar waar een klein haventje is. De wierde is gedeeltelijk afgegraven.

Voor 1850

De oudste bebouwing bevindt zich op de wierde (zie kaart 'Gebieden', 1*) en langs de Provinciale Weg. Van deze oude bebouwing is er nog weinig in originele staat.

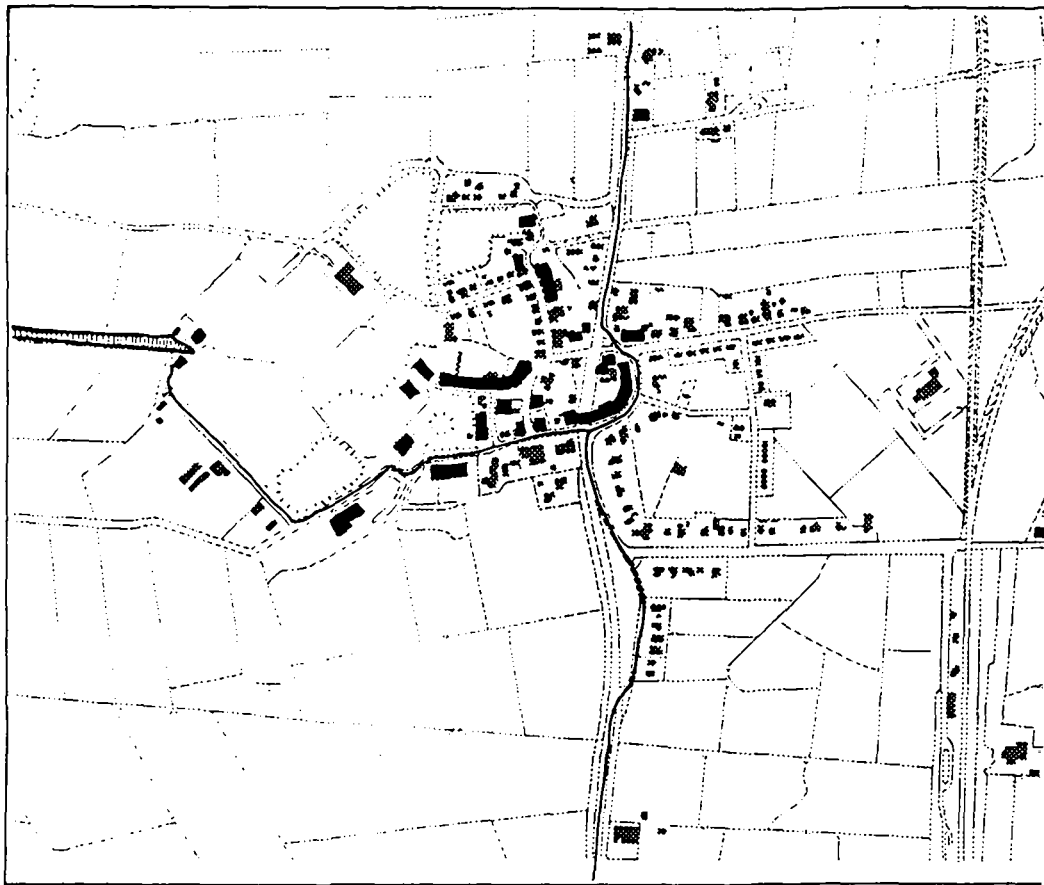
1850-1900

In de periode 1850-1900 breidt het dorp zich nauwelijks uit. Er vindt vervanging van reeds bestaande bebouwing plaats en enige uitbreiding langs de doorgaande weg Winsum-Groningen (de Oude Winsumerstraatweg). Aan de Schoolstraat komt in 1889 een gereformeerde lagere school (nu opslagruimte).

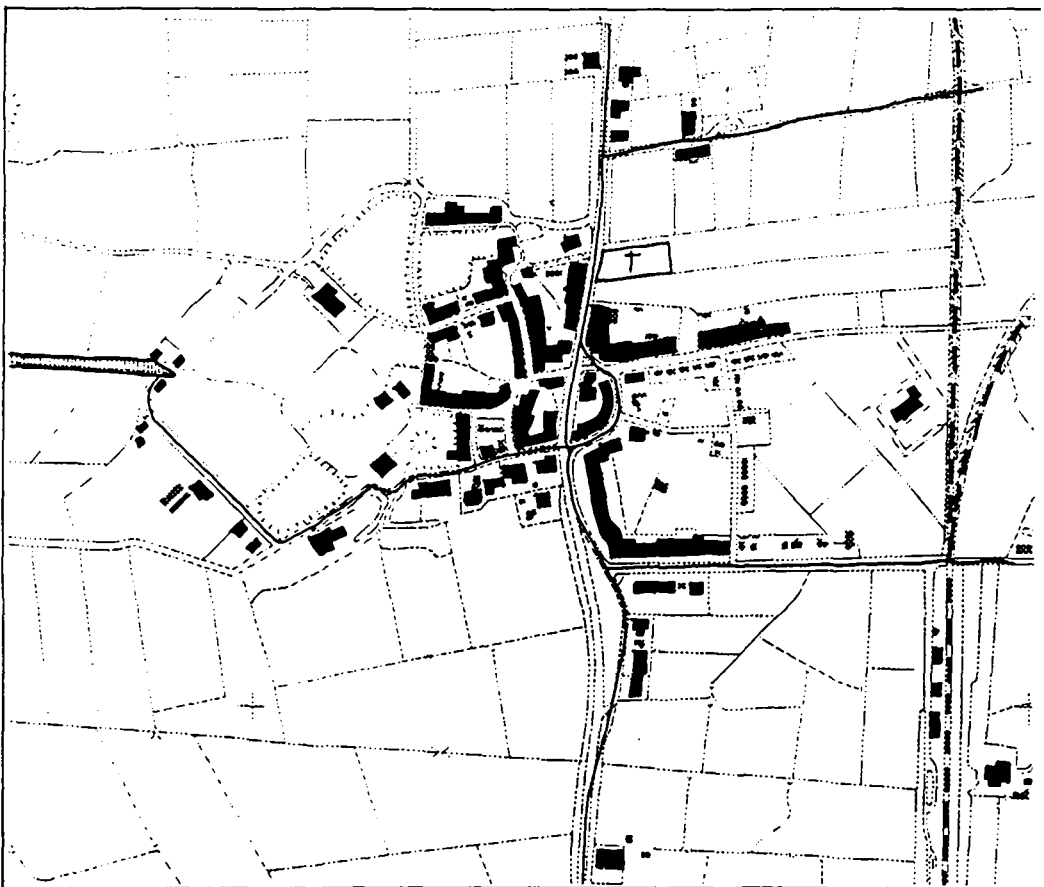
1900-1940

Van 1900 tot 1940 vindt verdichting plaats op de wierde en wordt er een nieuwe weg aangelegd, de Tuinbouwstraat, die een verbinding vormt tussen het Hoogpad en de Schoolstraat. Buiten de wierde worden eveneens nieuwe wegen aangelegd: de Stationsstraat (de verbindingsweg tussen het spoor en de Plantsoenweg) en de evenwijdig aan deze straat lopende Oosterstraat, die uitkomt op de Oude Winsumerstraatweg. Tussen 1910 en 1940 wordt de weg Groningen-Winsum rechtdoor getrokken, waardoor het dorp als het ware in tweeën wordt gesneden. Verder vindt enige uitbreiding van bebouwing plaats aan de weg die naar het haventje loopt, de Singelweg.

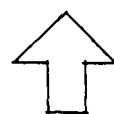
De bebouwing aan de nieuwe straat op de wierde, de Tuinbouwstraat, bestaat voornamelijk uit eenvoudige dertiger-jaren-woningen. Op de hoek met het Hoogpad komt een woning met timmerwerkplaats. In 1936 wordt de oude gereformeerde lagere school aan de Schoolstraat vervangen door een nieuwe. Deze fraaie school, geïnspireerd op de Amsterdamse Schoolstijl, wordt

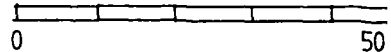
±1850

±1940

SAUWER

gebouwd aan de Burchtstraat. Tegenwoordig heeft ook deze school haar oorspronkelijke functie verloren. Aan de weg richting haven vindt enige verdichting plaats in de vorm van een paar arbeiderswoningen en een pluimveehouderij.

In het begin van de 20ste eeuw wordt er vooral langs de doorgaande weg Groningen-Winsum gebouwd (aan de oude Winsumerstraatweg en de Plantsoenweg). Er komen onder andere een smederij (1913) en een gemeentehuis (1904). Tussen deze twee panden in wordt tussen 1900 en 1913 een opvallend rijtje rentenierswoningen gebouwd (zie kaart 'Gebieden', 2*), op ruime kavels grond grenzend aan een sloot. De bebouwing richting station (aan de Stationsstraat) komt pas in de jaren twintig en dertig tot ontwikkeling. Aan weerszijden van de straat verrijzen burgerwoningen met voor- en achtertuin, gescheiden van de straat door een sloot. Deze bebouwing (met sloot), zet zich in de jaren dertig voort langs de Singelweg richting Groningen. De sloten met bruggetjes en dammen geven de bebouwing langs beide wegen een extra accent (zie kaart 'Gebieden', 3).

Met het rechte trekken van de doorgaande weg worden enkele oude huizen gesloopt en ontstaat er nieuwe bebouwing, waaronder een winkel.

Na 1940 wordt het zuidelijke deel van de weg recht doorgetrokken, waardoor de Plantsoenweg het karakter krijgt van een parallelweg. Het gebied ten noorden van de Stationsweg wordt in de loop der jaren volgebouwd met nieuwbouw.

* onder 'Gebieden' worden verstaan die plekken in het dorp die de aandacht verdienen omdat de bebouwing er overeenkomst vertoont qua ouderdom en/of type en/of architectonische kenmerken. Een uitzondering hierop vormt 'Gebied 1' dat de oude kern aangeeft. De 'Gebieden' zijn op kaart weergegeven in hoofdstuk 6.2.

5.3 Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing bestaat uit de gehuchten Groot Wetsinge en Klein Wetsinge en verder uit verspreid liggende woningen en boerderijen die in het algemeen vrij klein van omvang zijn.

Groot Wetsinge is een wierde ten noorden van Sauwerd, gelegen aan de westzijde van de weg Groningen-Winsum. Tot 1801 heeft hier een borg gestaan van het geslacht Onsta. De huidige bebouwing bestaat uit enkele arbeiderswoningen en boerderijen. Deze bevinden zich voor het grootste deel aan één kant van de weg die dwars over de wierde loopt. Bovenop de wierde staat de voormalige pastorie. De oude kerk is afgebroken. Over is een lege ruimte waarop middels steenresten de omtrek van de kerk nog is af te lezen. Eromheen staat her en der een grafzerk.

Tussen Groot Wetsinge en Sauwerd ligt, eveneens ten westen van de weg Groningen-Winsum, Klein Wetsinge. Het gehucht bestaat uit twee haaks op elkaar staande wegen, die slechts aan één zijde bebouwd zijn. De bebouwing bestaat uit een aantal woonhuizen, waarvan enkele met grote schuur, een korenmolen en een Hervormde Kerk. Toen zowel in Sauwerd als in Groot Wetsinge de oude kerk onder de slopershamer viel, werd ter vervanging van beide kerken in 1846 in Klein Wetsinge een nieuwe kerk gebouwd. Naar deze kerk loopt een verhard pad vanaf Sauwerd en een onverhard pad vanaf Groot Wetsinge.

De boerderijen liggen verspreid over de hele gemeente.

6 Inventarisatie stedenbouw en bouwkunst

De inventarisatie van stedenbouw en bouwkunst heeft als doel inzicht te krijgen in de stedenbouwkundige ontwikkelingen die binnen de gemeente hebben plaatsgevonden en in wat er aan waardevolle structuren, complexen en objecten bewaard is gebleven.

De inventarisatie bestaat uit een stedenbouwkundig veldonderzoek en een inventarisatie van de bouwkunst.

6.1 Stedenbouwkundig veldonderzoek

Door middel van een stedenbouwkundig veldonderzoek worden de globale bevindingen over de ontwikkelingen binnen de verschillende kernen in de gemeente geverifieerd. Wanneer er in een nederzetting in de periode 1850-1940 een noemenswaardige ruimtelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden wordt deze op basis van een stedenbouwkundige typologie in kaart gebracht. De stedenbouwkundige typologie kent een hoofdindeling naar oorspronkelijke functie en ruimtelijke opbouw. Ze onderscheidt de volgende gebieden:

1 stedelijk ingerichte gebieden

- 1.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)
- 1.2 stedelijke villagegebieden

2 niet-stedelijk ingerichte gebieden

- 2.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)
- 2.2 tuinvijkachtige ontwikkelingen (functie: wonen)
- 2.3 villagegebieden (functie: wonen)

3 gebieden zonder woonfunctie

- 3.1 industriegebieden (functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer)
- 3.2 groene gebieden (functie: openluchtrecreatie, begraafplaatsen etc.)

andere aanduidingen:

- lineaire ontwikkelingen (functie: gemengd of wonen)
- bestaande kern voor 1850
- gereconstrueerd gebied
- hoofdinfrastuctuur

In de gemeente Adorp is een stedenbouwkundige typologie achterwege gelaten omdat hier geen sprake is van een vermeldenswaardige uitbreiding. De verdichting in de dorpen heeft voornamelijk plaatsgevonden langs het in 1850 al aanwezige stratenpatroon en/of de bebouwing heeft zich uitgebreid langs bestaande (doorgaande) wegen.

6.2 Inventarisatie van de bouwkunst

De inventarisatie van de bouwkunst heeft als doel de (meest) kenmerkende objecten en complexen voor de ruimtelijke, functionele en architectuur-historische ontwikkelingen in de periode 1850-1940 vast te leggen. Essentieel voor de inventarisatie is dat ze 'breed' wordt uitgevoerd. Omdat er in de periode 1850-1940 erg veel gebouwd is heeft de Rijksdienst voor de Monumentenzorg als uitgangspunt geformuleerd dat er bij de selectie van objecten/complexen sprake moet zijn van een "herkenbare mate van representativiteit voor de cultuurhistorische ontwikkelingen van de betreffende bouwperiode in de ruimste zin van het woord".

Om het wat overzichtelijker te maken is voor de inventarisatie in de provincie Groningen een onderscheid gemaakt tussen twee categorieën objecten/complexen:

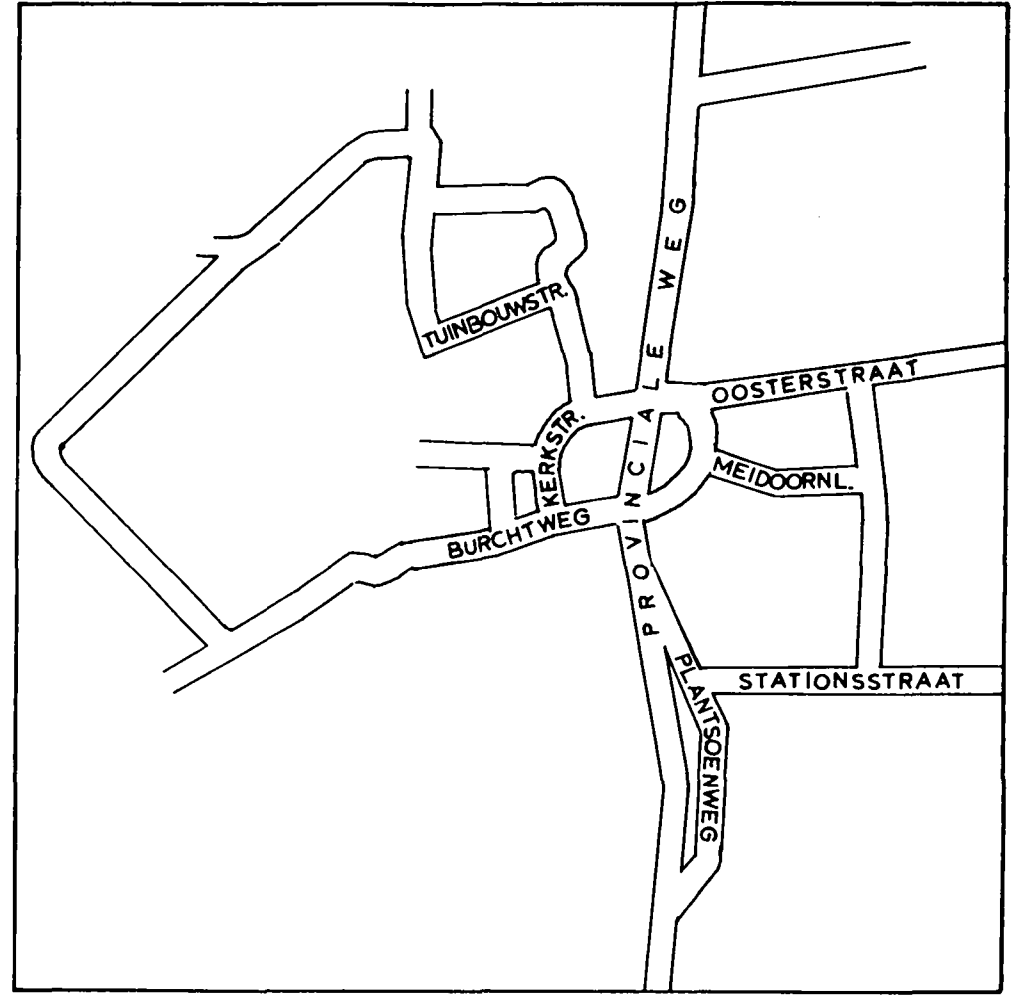
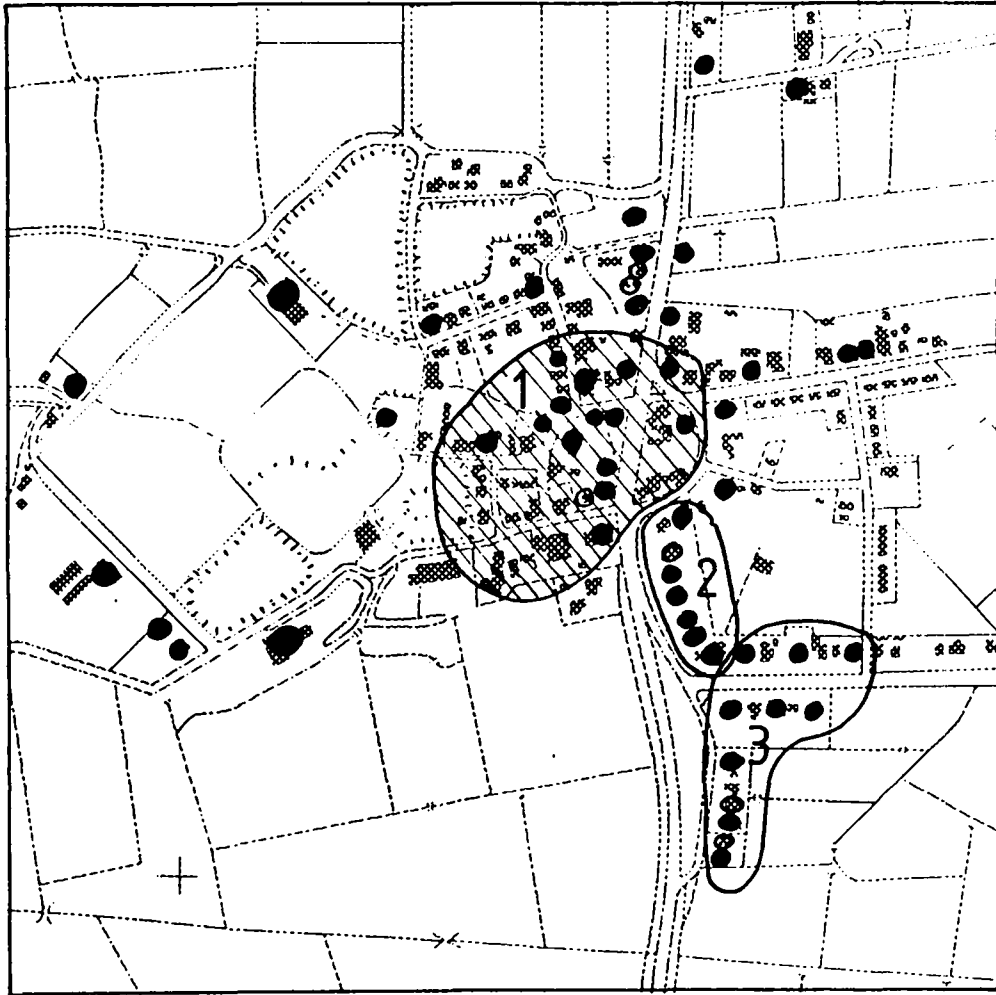
1 die objecten/complexen die een sociaal, economisch of cultuur-historisch belang vertegenwoordigen. Binnen deze categorie vallen objecten/complexen als fabrieken, scholen, kerken, bruggen, boerderijen etc.

2 die objecten die een representatief beeld geven van de woonbebouwing in de verschillende gemeenten. Daarnaast kan er bij beide categorieën sprake zijn van een extra, de architectonische kwaliteit betreffende, waardering.

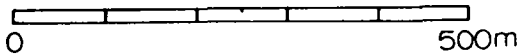
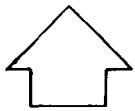
Als algemene regel bij de selectie van deze twee categorieën bouwwerken geldt dat ze gaaf moeten zijn. Dat wil zeggen, er mogen aan het bouwwerk geen ingrepen hebben plaatsgevonden die het in zijn grondvorm hebben aangetast. (Gaaf betekent dus niet per se: goed onderhouden.) Er zijn natuurlijk uitzonderingen op de regel. Het gaat dan om voorbeelden van objecten/complexen die zeer schaars zijn in de provincie als geheel of in de gemeenten afzonderlijk. Bij dergelijke voorbeelden wordt het criterium gaafheid vervangen door dat van schaarsheid/zeldzaamheid.

Op de volgende pagina staat een kaart waarop alle in deze gemeente geïnventariseerde objecten met een stip zijn aangegeven. Tevens zijn op deze kaart de 'Gebieden' van aandacht omlind.

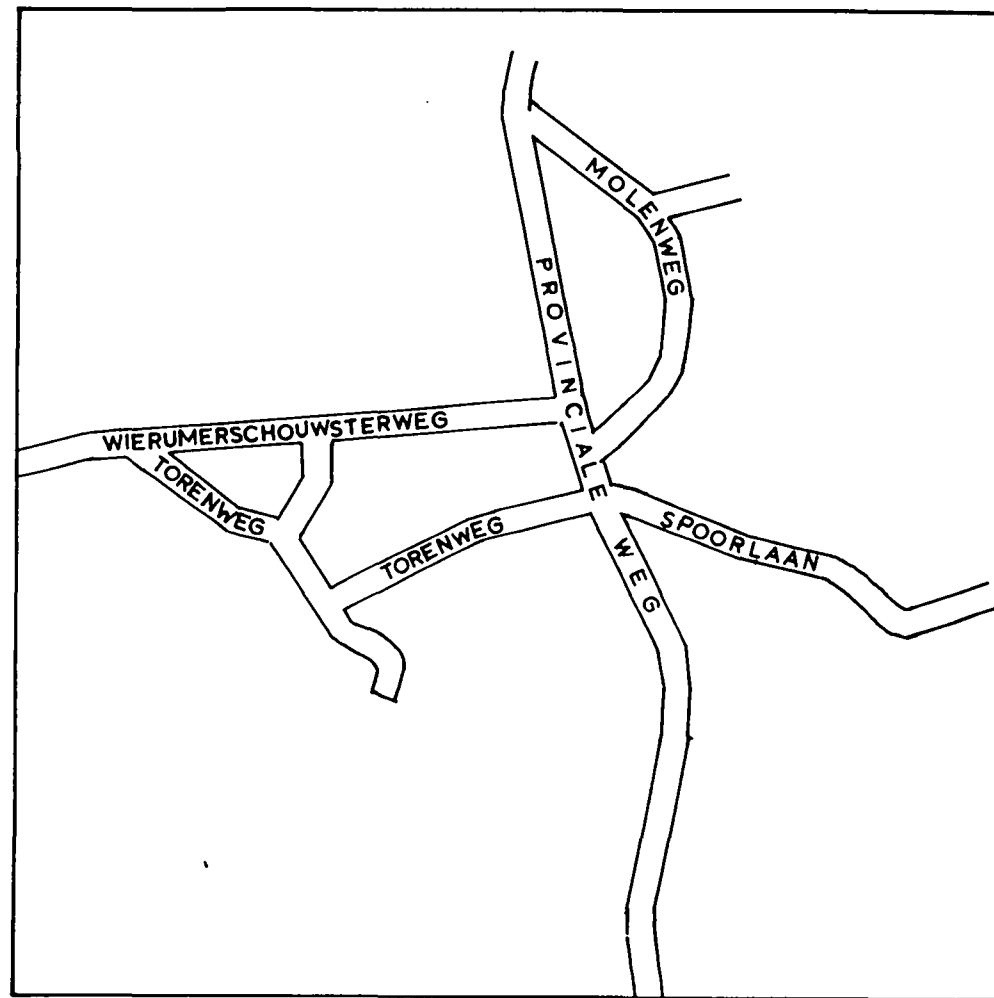
De resultaten van de objectinventarisatie zijn verzameld in een aparte bijlage (Inventarisatie van de Bouwkunst), waarin zijn opgenomen een volledige uitdraai van de inventarisatieformulieren, een afbeelding van alle geïnventariseerde objecten en een lijst met adressen van de panden.

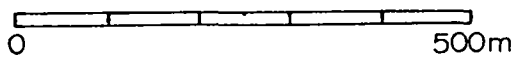
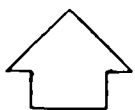
- object dat is opgenomen op een eigen inventarisatieformulier
- object dat is opgenomen op een inventarisatieformulier van een ander object

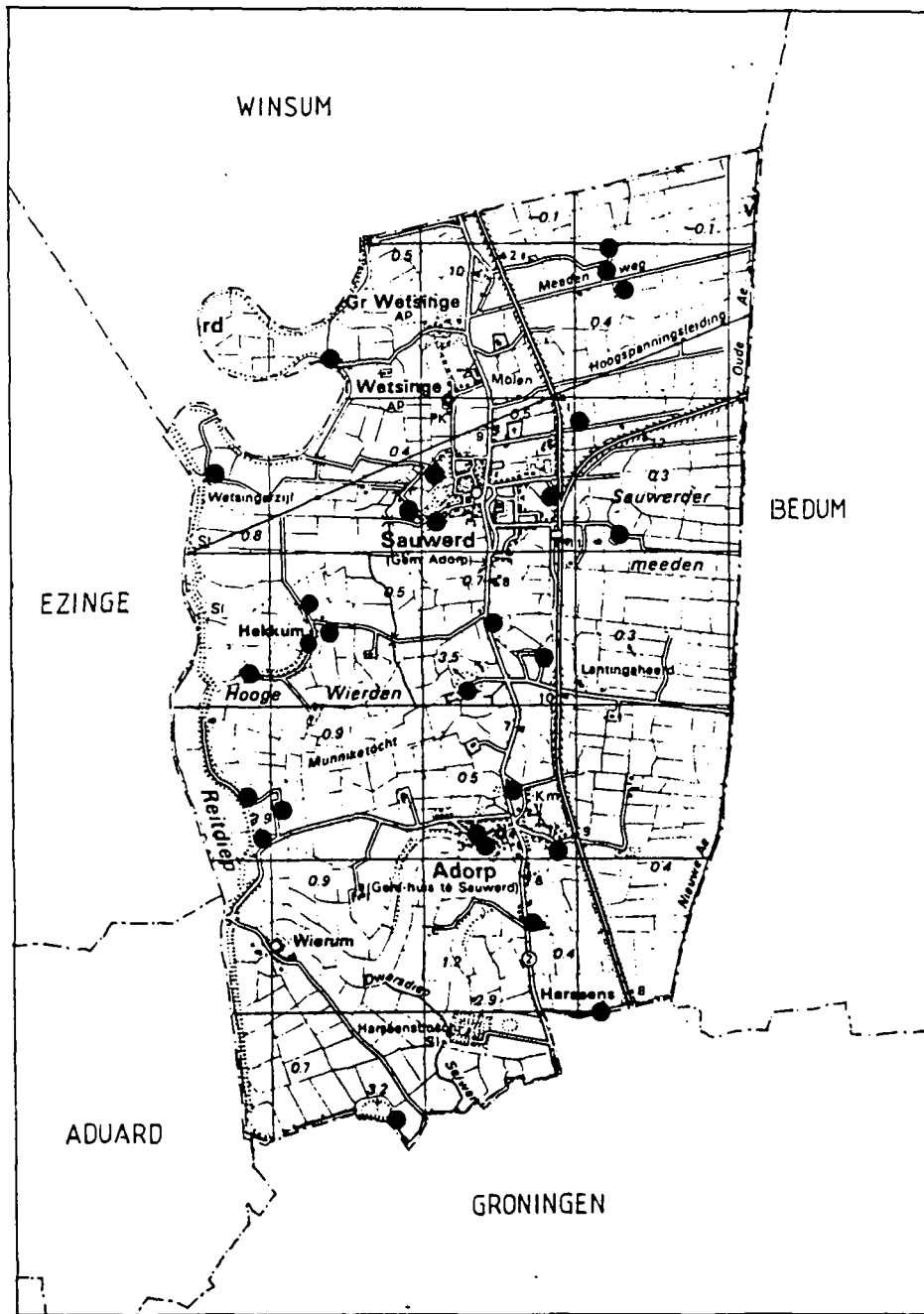
SAUWERD

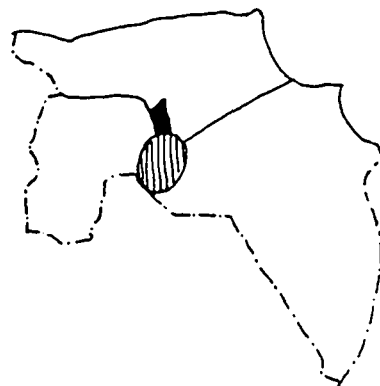
- object dat is opgenomen op een eigen inventarisatieformulier
- object dat is opgenomen op een inventarisatieformulier van een ander object

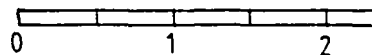
ADORP

GEINVENTARISEERDE BOERDERIJEN

↑
GEMEENTE
ADORP

Literatuurlijst

- Dongen, A. van, Nostalgisch gezicht Winsum e.o. Groningen, 1983.
- Fysische geografie, botanie en ornithologie van Sauwerd. Provinciale Planologische Dienst van Groningen, 1985.
- Hartsema, D. en Mollema, W. Met de boderijders naar Groningen. Bedum, 1987.
- Hofstee, E.W., Groningen van grasland naar bouwland 1750-1930. Wageningen, 1985.
- Meijering, J.J. en A. Spakman. Archeologische en cultuurhistorische terreinen in de provincie Groningen. Provinciale Planologische Dienst van Groningen, 1985.
- Provinciale almanak voor Groningen 1985.
- Raamplan waterwegen provincie Groningen. Provinciale Planologische Dienst van Groningen, 1978.
- Roeleveld, W., The Groningen coastal area. Amsterdam, 1974.
- Schroor, M., De landelijke lijn. Kavelpatronen en lineaire elementen in het Groninger landschap, cultuurhistorisch bekeken. Provinciale Planologische Dienst van Groningen, 1987.

kaarten:

- Gemeente-atlas van de provincie Groningen 1867. Kuyper, J., Leeuwarden-Hugo Suringar.
- Kaart van alle bevaarbare vaarten en kanalen in de provincie Groningen, 1:100.000 door J. Kater Tz. Provincialen Waterstaat te Groningen.
- Kaart der provincie van Groningen en Ommelanden van Theodorus Beckeringh uit 1781, 1:83.000.
- Topografische kaart 1853, 1:50.000.
- Topografische kaart 1905, 1:25.000.
- Topografische kaart 1933, 1:25.000.